

Śląski Ogród Botaniczny

Zielona Arka Śląska

Wstęp

Ogrody botaniczne są instytucjami tworzonymi przez całe dziesięciolecia. My jesteśmy na samym początku tej drogi. Jeśli jednak drogi Czytelniku jesteś zainteresowany tym, co w Śląskim Ogrodzie Botanicznym nowego się dzieje, co się w najbliższym czasie zdarzy i jakie są nasze plany na nieco odleglejszą przyszłość, to mam nadzieję, że na tych stronach znajdziesz informacje, które już wkrótce pozwolą nam się spotkać na jednej z organizowanych przez Ogród imprez. Mam również nadzieję, że w nieodległej przyszłości będziemy mogli Cię w naszym Ogrodzie przywitać.

Śląski Ogród Botaniczny jest jedną z najmłodszych instytucji tego typu w Polsce, formalnie utworzoną jako Związek Stowarzyszeń w maju 2003 roku. Jednak prace przygotowawcze, które pozwoliły na rozpoczęcie tego przedsięwzięcia trwały od 1996 roku. Związane były one z opracowaniem przyrodniczym (waloryzacją) tego terenu, zmianą planu zagospodarowania przestrzennego w Mikołowie oraz przejęciem gruntów pod budowę ogrodu botanicznego przez Urząd Marszałkowski w Katowicach od Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa. Prace te wymagały ogromnej konsekwencji i uporu. W powstaniu Śląskiego Ogrodu Botanicznego w przeciągu ponad dziesięciu lat brało udział wiele osób i instytucji. Każda z nich wniosła w jego powstanie ważny wkład, jednak z perspektywy mijających lat możemy powiedzieć, że bez wysiłku, determinacji i poświęcenia prof. Wiesława Włocha, prof. Jerzego Puchalskiego, prof. Stanisława Wiki, a także kolejnych burmistrzów Mikołowa: Panów Eugeniusza Wycisły, dr inż. Marka Balcera oraz mgr inż. Adama Putkowskiego tego Ogrodu by nie było.

Ogromną rolę w budowie Śląskiego Ogrodu Botanicznego od samego początku pełniło również województwo śląskie z kolejnymi marszałkami: dr Janem Olbrychtem, którego zaangażowanie pozwoliło na przejęcie terenów pod budowę Śląskiego Ogrodu Botanicznego i jego instytucjonalne poczęcie, Michała Czarskiego, który przeprowadził Ogród przez trudny wiek dziecięcy oraz Bogusława Śmigielskiego, którego decyzje znacząco przyspieszyły budowę Ogrodu.

Instytucją, która od samego początku finansowo wspierała i nadal wspiera budowę Ogrodu Botanicznego i której zawdzięcza on swoje pierwsze kolekcje oraz szeroki zakres działalności wydawniczej jest Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.

Śląski Ogród Botaniczny to również czas i wysiłek dziesiątek anonimowych osób współpracujących z nami na różnych etapach tworzenia instytucji. To również liczna grupa nauczycieli, którzy podjęli się współpracy z naszym ogrodem i tysiące uczniów, którzy aktywnie brali i biorą udział w programach edukacyjnych, konkursach i cyklicznych imprezach w ramach Śląskiego Kalendarza Ekologicznego organizowanych przez Śląski Ogród Botaniczny. To także liczna grupa wykładowców z Uniwersytetu Śląskiego, Politechniki Śląskiej, Polskiej Akademii Nauk oraz wielu innych instytucji, którzy prowadzą warsztaty ekologiczne z młodzieżą, a także biorą udział w naszych seminariach i konferencjach.

Podstawowe informacje na temat Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Adres: ul. Zamkowa 2, 43-195 Mikołów, woj. śląskie, Polska

Rok założenia: 2003

Forma organizacyjna: Związek Stowarzyszeń

KRS: 0000163011

REGON: 278108970

NIP: 635-168-17-50

Pozwolenie Ministra Środowiska na prowadzenie działalności ogrodu botanicznego z dnia 07.02.2006 nr: DOPog-4210-55-11166/06/kl

Powierzchnia: 78,9 ha.

Członkowie Zwyczajni Związku Stowarzyszeń: Województwo Śląskie, miasto Mikołów, powiat mikołowski, miasto Racibórz, powiat raciborski, miasto Radzionków, gmina Lyski, Uniwersytet Śląski w Katowicach, Polska Akademia Nauk, Towarzystwo Przyjaciół Śląskiego Ogrodu Botanicznego, Towarzystwo Miłośników Ziemi Raciborskiej, Polski Klub Ekologiczny, stowarzyszenie „Wspólnota”.

Ukwiecone czyżnie. foto: Wiesław Włoch

Jeden z pomnikowych dębów Ogródu na tle tåk. foto: Łukasz Pieter

Cele statutowe

Związek został powołany w celu prowadzenia badań naukowych, ochrony przyrody, działalności dydaktycznej, edukacyjnej, prozdrowotnej oraz rekreacyjnej. Działalność ta realizowana jest m.in. poprzez prowadzenie badań naukowych w zakresie:

- ochrony i zachowania różnorodności biologicznej i genetycznej roślin;
- biosystematyki i taksonomii oraz analizy zmienności roślin;
- gromadzenia kolekcji roślin, które mogą być wykorzystane w produkcji roślinnej i ochronie środowiska oraz w celu ich oceny naukowej i użytkowej;
- opracowywania i stosowania technik genetyki i biotechnologii do poszerzania zmienności genetycznej roślin i jej praktycznego wykorzystania;
- badania wpływu zanieczyszczenia środowiska na rośliny oraz roli roślin w ograniczaniu szkodliwego oddziaływania zróżnicowanych zanieczyszczeń;
- wykorzystania roślin jako wskaźników zmian klimatycznych i innych antropogenicznych przemian środowiska;
- zrównoważonego rozwoju oraz implementacji międzynarodowych umów i traktatów dotyczących różnorodności biologicznej i zmian klimatycznych;
- biomimetyki i biotechniki;
- bio-inwentyki i bio-innowacyjności;
- botaniki leśnej i botaniki farmaceutycznej;
- agrobotaniki i aklimatyzacji roślin użytkowych;
- filozofii przyrody i ekofilozofii;
- roślin energetycznych i produkcji biomasy roślinnej;
- historii botaniki oraz w zakresie innych dziedzin związanych z relacją człowieka ze środowiskiem.

Misja Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Po otrzymaniu od Ministra Środowiska pozwolenia na prowadzenie ogrodu botanicznego, Śląski Ogród Botaniczny stał się członkiem rodziny ogrodów botanicznych w Polsce.

Misją Śląskiego Ogrodu Botanicznego jest działalność na rzecz ochrony różnorodności biologicznej, edukacji ekologicznej i przyrodniczej oraz kształtowanie postaw sprzyjających urzeczywistnianiu idei zrównoważonego rozwoju.

Powyższa misja realizowana jest poprzez:

- Tworzenie przestrzeni chroniącej różnorodność biologiczną naszego regionu oraz strefy klimatu umiarkowanego dla dobra współczesnych i przyszłych pokoleń.
- Prezentację kolekcji roślin występujących na terenie Śląskiego Ogrodu Botanicznego umożliwiającą poznanie gatunków chronionych, a także nabycie umiejętności oznaczania roślin.
- Prowadzenie badań naukowych oraz upowszechnianie ich wyników wśród mieszkańców naszego regionu.
- Praktyczną realizację wielu tematów lekcyjnych z przyrody, biologii, ekologii oraz uprawy roślin w szkołach wszystkich szczebli.
- Aktywny udział w kształtowaniu postawy proekologicznej mieszkańców naszego regionu oraz propagowanie informacji na temat sposobów zachowania bioróżnorodności.

Wiosna w Ogrodzie – kwitnące magnolie. foto: Marta Jańczak

Struktura organizacyjna Śląskiego Ogródu Botanicznego

Śląski Ogród Botaniczny jest związkiem stowarzyszeń działającym na podstawie statutu. Władzami Związku są: Walne Zgromadzenie, Zarząd oraz Komisja Rewizyjna.

Zarząd jest organem wykonawczym Związku, kierującym całokształtem jego działalności i odpowiadającym za swą pracę przed Walnym Zgromadzeniem.

W celu sprawnej realizacji celów statutowych Zarząd zatrudnia Dyrektora Śląskiego Ogródu Botanicznego, który wykonuje powierzone mu przez Zarząd Związku zadania i ponosi odpowiedzialność za wdrożenie planu finansowego jednostki organizacyjnej Związku.

Obecnie jedyną jednostką Związku Stowarzyszeń jest Śląski Ogród Botaniczny w Mikołowie. W celu wykonywania powierzonych przez Zarząd zadań i w ramach środków określonych przez plan finansowy Dyrektor jednostki organizacyjnej Związku zatrudnia pracowników. Zgodnie z Regulaminem Organizacyjnym Śląski Ogród Botaniczny podzielony jest na pięć pracowni: Pracownię Kolekcji Roślin Ozdobnych, Pracownię Kolekcji Naukowych i Zachowawczych, Pracownię Kolekcji Siedliskowych, Pracownię Edukacji Ekologicznej i Przyrodniczej, Pracownię Studiów nad Systemami Adaptacyjnymi. W Ogrodzie utworzone zostało stanowisko Głównego Księgowego. Prace bieżące i administracyjne, zarówno Ogródu Botanicznego jak i Związku Stowarzyszeń, koordynuje Sekretariat. Ze względu na realizowane w Śląskim Ogrodzie Botanicznym projekty dofinansowywane ze środków zewnętrznych utworzono również stanowisko Specjalisty ds. Projektów i Wniosków. Nadzór nad pracownikami naukowymi i edukacyjnymi sprawuje Wicedyrektor ds. Naukowych, natomiast pracownikami kierują kierownicy, a nad kolekcjami nadzór sprawują kuratorzy.

Strona www Śląskiego Ogródu Botanicznego

Ważnym elementem pracy Śląskiego Ogródu Botanicznego jest strona internetowa, która pełni funkcję informacyjną, edukacyjną i promocyjną. Są na niej umieszczane sprawozdania z działalności Związku Stowarzyszeń, informacje na temat realizowanych przez Ogród programów edukacyjnych oraz projektów infrastrukturalnych. Można dzięki niej pobierać materiały edukacyjne, foldery i informatory pomocne w przygotowywaniu zajęć prowadzonych na terenie Śląskiego Ogródu Botanicznego.

Przyroda Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Rzeźba terenu

Rzeźba terenu Mikołowa-Mokrego jest utworem trzeciorzędowym. Krajobraz ma **charakter wyżynny** – miasto Mikołów położone jest na wysokości 308 m n.p.m. Dominują tu **doliny potoków Jamny, Promny i Jasienicy** wraz z dopływami oraz rozdzielające je grzbiety wzgórz. Doliny i wzgórza łagodnie przechodzą jedne w drugie, przez co obszar sprawia wrażenie lekko falującej równiny. Wzgórza terenu osiągają zwykle wysokość 320-340 m n.p.m. i przecinane są dolinami głębokimi na 40-60 m. Najwyższym wzniesieniem na terenie planowanego Ogrodu jest **Fiołkowa Góra (340,4 m n.p.m.)** – wzniesienie porośnięte roślinnością leśną, po prawej stronie drogi z Mokrego do Bujakowa.

Budowa geologiczna

Teren Mikołowa-Mokrego zbudowany jest **ze skał osadowych**, które spoczywają na prekambryjskim bloku krystalicznym. Bezpośrednio na nim leżą **skały kambryjskie**, wśród których dominują mułowce.

Występujące w tych warstwach skamieniałości trylobitów - prymitywnych stawonogów, wskazują na to, iż są to **utwory morskie**. Nad skałami kambryjskimi znajdują się **morskie osady dewońskie**: piaskowce, mułowce, dolomity i wapienie. Do zasadniczych zmian środowiska – z morskiego na lądowe, doszło w karbonie. Towarzystwo temu powstawanie **warstw piaskowców, ilowców i węgla kamiennego**. W Mokrem bezpośrednio na osadach karbonu leżą **izolowane płaty wapieni środkowego triasu**. W jednym z nich powstały nie eksploatowane już **kamieniołomy**. Dobrze są w nich widoczne odsłonięte warstwy skalne - wapienie, a w górnych partiach także dolomity wapniste, margle i zlepienie. Ciekawostkę stanowią powszechne w **wapieniach skamieniałości fauny morskiej** (szkarłupnie, mięczaki, zęby i łuski ryb, gadzie szkielety). W czwartorzędzie **głina lodowcowa i piaski rzeczno-lodowcowe** pokryły utwory karbońskie na całym terenie. Utwory te są powoli usuwane przez wody potoków i ich dopływów.

Warunki glebowe

Na obszarze przeznaczonym pod Śląski Ogród Botaniczny dominują **gleby bielcowe i pseudobielcowe**. Na terenach grądowych dominują **gleby brunatne, brunatne kwaśne i brunatne zdegradowane**. W Sołectwie Mokre wykształciły się również **gleby nawapienne - rędziny triasowe**. W dolinach potoków, na niskich terasach, rozwinęły się gleby murszowe oraz **kompleksy gleb oglejonych**: mułowo-bagiennych i torfowych. Przeważają zatem gleby o średniej żyzności.

Zanieczyszczenie gleb terenów Śląskiego Ogrodu Botanicznego metalami ciężkimi pozostaje na poziomie średnim i nie przekracza norm dla gleb dopuszczonych do upraw rolnych. Dlatego też gleby te zostały dopuszczone do upraw ekologicznych (Certyfikat zgodności AGRO BIO TEST Nr 04882-A z października 2006r.).

Leśne ostępy w Dolinie Jasienicy. foto: Patryk Bubła

Hydrografia - warunki wodne

Teren leży w dorzeczu Odry. Jednakże w jego pobliżu, na wschód od Mikołowa-Mokrego, przebiega dział wodny I rzędu między dorzeczem Wisły a dorzeczem Odry. Obszar odwadniają lewostronne dopływy górnej Kłodnicy, a mianowicie dwa potoki: Promna i Jasienica oraz ich drobne dopływy. Główną rolę w hydrografii terenu odgrywa Jasienica (zwany też potokiem Chudowskim). Tworzy on bogatą sieć wodną w głęboko wciętych dolinach leśnych. Na omawianym obszarze występuje też pięć sztucznych zbiorników wodnych (stawy rybne i staw w parku w Mokrem). Wody gruntowe znajdują się na głębokości około 1,5-3 m (zależnie od utworów geologicznych). Istniejące warunki hydrologiczne pozwalają na wykonanie zbiorników wodnych w ramach programu małej retencji.

Klimat

Klimat okolic Mikołowa, podobnie jak całego kraju, określa się jako przejściowy między klimatem oceanicznym a kontynentalnym. Przeważają tu wiatry z kierunków zachodnich o średniej prędkości 4-4,5 m/s. Pociąga to za sobą wysokie zachmurzenie (5,4 w skali 0-8), a tym samym przewagę dni pochmurnych nad pogodnymi. Wiatry przynoszą większość opadów. Ich średnia roczna suma w Mikołowie wynosi 798 mm. Jest to więcej niż wynosi średnia opadów w Polsce (660 mm), czy też w byłym województwie katowickim (779 mm). Opady letnie są wyższe od zimowych. Liczba dni z pokrywą śnieżną wynosi 72. **Wilgotność powietrza** jest znacznie wyższa niż na obszarach wyżynnych. Ma to związek z występowaniem tu licznych mokradeł, stawów i wód płynących. Średnia wilgotność względna powietrza wynosi 75-80%, z tym, że jest ona wyższa w okresie jesienno-zimowym. Na te pory roku przypadają też **dni mgliste** – około 20 w ciągu roku. **Średnia roczna temperatura** wynosi 7,9°C. **Przymrozki** wiosenne i jesienne występują w 70 dniach roku.

Klimat wpływa na **długość okresu wegetacyjnego**, który trwa 210-220 dni, to jest od połowy marca do końca października. Istnieją więc sprzyjające dla rozwoju roślin warunki klimatyczne.

Ogólna charakterystyka istniejącej szaty roślinnej

Omawiany obszar cechuje się dużą **różnorodnością siedlisk** - poczynając od higro- i mezofilnych lasów liściastych, poprzez łąki okresowo zalewane i świeże, a kończąc na murawach i zaroślach kserotermicznych. Odzwierciedla się to w olbrzymim **bogactwie gatunkowym flory i fauny**. Szacuje się, że **flora roślin naczyniowych** ogrodu liczy **ponad 650 gatunków**, wśród których 20 gatunków jest pod **ścisłą ochroną**, 7 gatunków pod **ochroną częściową**, 7 stanowi **rzadkość na Górnym Śląsku**, a 21 wpisanych jest na **Czerwonej liście roślin naczyniowych Górnego Śląska**. Gatunki te występują na stanowiskach naturalnych (wyróżniono ponad **40 zespołów roślinnych**), co umożliwi ich ochronę poprzez rewitalizację siedlisk, tj. odtworzenie zespołów roślinnych do postaci bliskiej naturalnej.

*Liczne stanowiska geofitów można znaleźć w lesie na Fiołkowej Górze.
Na fotografii miodunka ćma wczesną wiosną. foto: Maciej Krzyżowski*

Cieszyńnianka wiosenna. foto: Patryk Bubła

Teren ten obfituje także w gatunki podlegające ochronie ścisłej oraz częściowej. Spośród gatunków częściowo chronionych liczne stanowiska ma *kalina koralowa* i *kruszyna pospolita*. W runie lasu na Fiołkowej Górze liczne są stanowiska *kopytnika pospolitego*, a często można spotykać *pierwiosnka lekarskiego*. Z gatunków objętych ochroną ścisłą jest duży płat *przylaszczki pospolitej* oraz kilka stanowisk storczyków takich jak *kruszczyk rdzawoczerwony*, *storczyk męski* czy *bulawnik wielkokwiatowy*.

Na podmokłym terenie odnaleziono stanowisko *kukulki szerokolistnej* i *skrzypu olbrzymiego*. Skrzyp ten, objęty ścisłą ochroną, występuje wręcz masowo w łęgu jesionowo-olszowym ciągnącym się wzdłuż doliny Jasienicy. W runie tego łęgu licznie występuje także: tojeść gajowa, czartawa pośrednia, świerżbek orzęsiony, turzycza rzadkokłosa oraz zawilec gajowy. Natomiast w buczynie można zaobserwować płaty z *konwalią majową* oraz storczyki. W runie leśnym rośnie również ziarnopłon wiosenny, zawilec gajowy, miodunka ćma, konwalijka dwulistna, kopytnik pospolity, wawrzynek wilczełyko, koryczka okółkowa, czworolist pospolity.

Na terenie kamieniołomów występują dwa gatunki będące pod ścisłą ochroną: *centuria pospolita* oraz, na wschodnich zboczach, *goryczuszka (goryczka) orzęsiona*. Zarówno centuria jak i goryczuszka znalazły się *na liście gatunków wymierających w województwie śląskim* - dlatego tak ważna jest ich ochrona na tym terenie.

Spośród występujących na tym terenie roślin planuje się także objęcie ochroną takich gatunków jak *perłówka jednokwiatowa*, *czerniec gronkowy*,

luskiewnik różowy (bezzieleniowy pasożyt) występujące na Fiołkowej Górze, czy **bobrek trójlistkowy**, którego można spotkać na wilgotnych łąkach, a także **czermień błotną** rosnącą nad brzegami stawów.

Na uwagę zasługują również gatunki występujące rzadko na Wyżynie Śląskiej: **berberys zwyczajny**, **stokłosa prosta**, **poziomka twardawa**, **przyłaszczka pospolita**, **pszeniec gajowy**, **zaraza wielka** (roślina pasożytnicza), **kokoryczka wielokwiatowa**, czy **kozłek wąskolistny**.

Osobliwością terenu jest też **duża liczba drzew o wymiarach pomnikowych**. Opisano tu 51 drzew zasługujących na miano pomników przyrody. Wśród nich najliczniejsze są dęby szypułkowe, lipy drobnolistne, jesiony wyniosłe i brzozy brodawkowate. W parku w Mokrem rośnie jeden z największych w Polsce okazów magnolii drzewiastej.

Bogactwo szaty roślinnej tego terenu sprawia, że doskonale widoczne są zmiany fenologicznych pór roku. Wiosną zachwycają bezlistne białe kwitnące zarosła głogów i śliwy tarniny, zwane czyżniami, pięknie prezentujące się na tle pól. W runie lasów obserwuje się naturalną grę barw budzącej się do życia przyrody. Białe kwitnącem zawiłcom i konwalijkom towarzyszą żółte kwiaty ziarnopłonu i pierwiosnki, oraz różowe i fioletowe kwiaty miodunki, fiołka, przyłaszczki i lepieźnika. W lecie, gdy zieleń dojrzewa, łąki i łąny zbóż z czerwonym makiem i niebieskim chabrem falują na wietrze. Jesienią urzeka gra przebarwiających się liści drzew i krzewów razem z owocującymi na fioletowo tarninami, czerwonymi owocami róż i różowo-pomarańczowymi trzmielinami.

Jednymi z najwcześniej zakwitających roślin są oczary, których kwiaty rozwijają się na przełomie lutego i marca. foto: Maciej Krzyżowski

Dodająca walorów estetycznych zmienność fenologiczna jest, obok różnorodności siedlisk i związanego z nią zróżnicowania zespołów roślinnych, dodatkowym argumentem za utworzeniem tu nowoczesnego Ogrodu Botanicznego.

Lista chronionych roślin naczyniowych występujących w granicach Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Lp.	Nazwa polska	Nazwa łacińska	Forma ochrony
1.	Barwinek pospolity	<i>Vinca minor</i>	ściśła
2.	Bluszcz pospolity	<i>Hedera helix</i>	ściśła
3.	Ciemnżyca zielona	<i>Veratrum lobelianum</i>	ściśła
4.	Dziewięsił bezłodygowy	<i>Carlina acaulis</i>	ściśła
5.	Goryczuszka orzęsiona	<i>Gentianella ciliata</i>	ściśła
6.	Kruszczyk błotny	<i>Epipactis palustris</i>	ściśła
7.	Kruszczyk rdzawoczerwony	<i>Epipactis atrorubens</i>	ściśła
8.	Kruszczyk szerokolistny	<i>Epipactis helleborine</i>	ściśła
9.	Kukulka szerokolistna	<i>Dactylorhiza majalis</i>	ściśła
10.	Mieczyk dachówkowaty	<i>Gladiolus imbricatus</i>	ściśła
11.	Omieg górski	<i>Doronicum austriacum</i>	ściśła
12.	Orlik pospolity	<i>Aquilegia vulgaris</i>	ściśła
13.	Podrzeń żebrowiec	<i>Blechum spicant</i>	ściśła
14.	Skrzyp olbrzymi	<i>Equisetum telmateia</i>	ściśła
15.	Storczyk męski	<i>Orchis mascula</i>	ściśła
16.	Śniadek baldaszkowaty	<i>Ornithogalum umbellatum</i>	ściśła
17.	Wawrzynek wilczełyko	<i>Daphne mezereum</i>	ściśła
18.	Widłak goździsty	<i>Lycopodium clavatum</i>	ściśła
19.	Bagno zwyczajne	<i>Ledum palustre</i>	częściowa
20.	Centuria pospolita	<i>Centaurium erythraea</i>	częściowa
21.	Kalina koralowa	<i>Viburnum opulus</i>	częściowa
22.	Konwalia majowa	<i>Convallaria majalis</i>	częściowa
23.	Kopytnik pospolity	<i>Asarum europaeum</i>	częściowa
24.	Kruszyna pospolita	<i>Frangula alnus</i>	częściowa
25.	Pierwiosnek lekarski	<i>Pirmula veris</i>	częściowa

Na wilgotniejszych stanowiskach na obrzeżach lasu lub w czyżniach można spotkać liczne krzewy, a wśród nich kolorowe i zmieniające się wraz z upływem roku krzewy kaliny koralowej.
foto: Wiesław Włoch

Młodzież prowadzona przez doświadczonego przyrodnika dr. Jana Dudę - warsztaty programu 'Śląski Kalendarz Ekologiczny'. foto: autor nieznaný

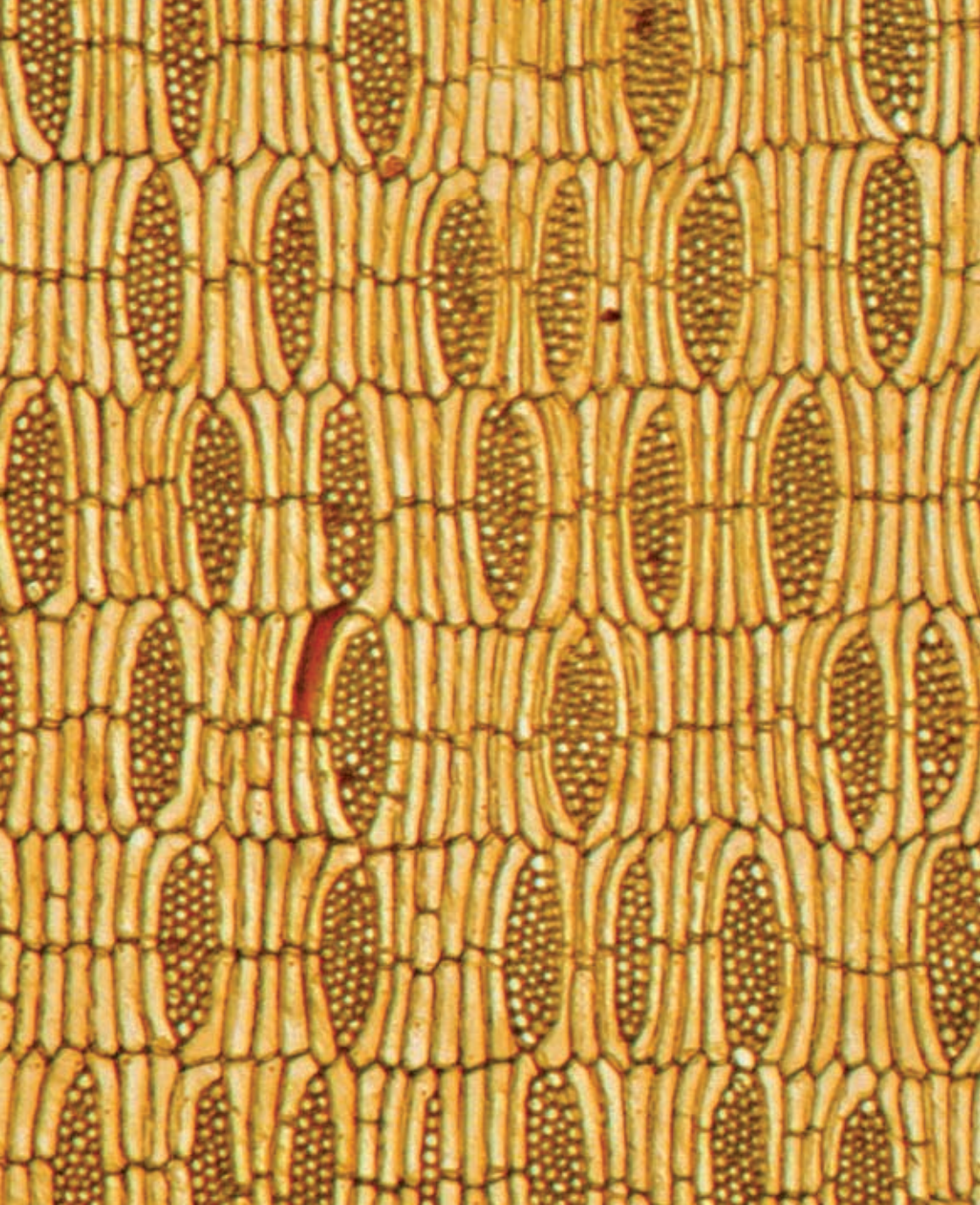
Historia Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Pierwsze plany utworzenia Ogrodu Botanicznego na terenie Górnego Śląska pojawiły się zaraz po powstaniu Uniwersytetu Śląskiego, tj. pod koniec lat siedemdziesiątych. Ogród botaniczny miał, wzorem innych ogrodów budowanych przy uniwersytetach, uzupełniać zaplecze naukowo-dydaktyczne wydziałów przyrodniczych. Rozważano kilka lokalizacji, jednakże ostatecznie ogród botaniczny, jako placówka uniwersytecka, nie powstał. Kolejną, tym razem udaną próbę powołania ogrodu botanicznego podjęto po waloryzacji przyrodniczej terenów Mikołowa-Mokrego w roku 1996, którą wykonał zespół w składzie: prof. Stanisław Wika, prof. Wiesław Włoch, dr Bogdan Ogródnik. Propozycję przyrodników poparł ówczesny burmistrz Miasta Mikołów Eugeniusz Wycisło doprowadzając do uchwalenia zmiany w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Zmiana ta dała podstawy prawne dla budowy Ogrodu rezerwując na ten cel wystarczająco duży obszar. Kolejnym etapem rozwoju regionalnego ogrodu botanicznego było powołanie Towarzystwa na rzecz Górnos Śląskiego Ogrodu Botanicznego. Przewodniczącym został prof. Wiesław Włoch. Pierwszym zakończonym sukcesem działaniem Towarzystwa było zainteresowanie powstaniem Ogrodu na Śląsku dyrektora Ogrodu Botanicznego PAN w Warszawie prof. Jerzego Puchalskiego, rektora Uniwersytetu Śląskiego prof. Tadeusza Sławka oraz ówczesnych władz województwa śląskiego w osobach marszałka Jana Olbrychta i członka zarządu Waldemara Jędrusińskiego. Wybrano formę organizacyjną związku stowarzyszeń, który został zarejestrowany w 2003 roku

pod nazwą Śląski Ogród Botaniczny. Pierwszym dyrektorem Ogródu został prof. Wiesław Włoch. W lutym 2006 roku Minister Środowiska wydał zgodę na prowadzenie przez Śląski Ogród Botaniczny działalności określonej w Ustawie o Ochronie Przyrody dla ogrodów botanicznych. W styczniu 2007 roku teren Ogródu został przekazany Miastu Mikołów przez Urząd Marszałkowski. Od 2007 roku Prezesem Związku Stowarzyszeń jest dr inż. Marek Balcer, a na dyrektora Śląskiego Ogródu Botanicznego powołano dr Pawła Kojasa. Ogród ma obecnie prawie 79 ha powierzchni i jest systematycznie powiększany.

Początki kolekcji dendrologicznej Śląskiego Ogródu Botanicznego. foto: Marta Jańczak

W Pracowni Struktury Roślin prowadzone są badania nad przebudową układu komórek kambium. Na zdjęciu widoczna warstwa osiowego miększu smugowego Miletia laurentii, podwójnie piętrowy układ komórek wrzecionowatych i promieni. Preparat niebarwiony.
foto: Wiesław Włoch

Badania naukowe

Program rozwoju naukowego Śląskiego Ogrodu Botanicznego zatwierdza i ocenia Rada Naukowa powołana spośród przedstawicieli różnych polskich ośrodków naukowych. Przewodniczącym Rady jest prof. Jerzy Puchalski, a zastępcami są prof. Stanisław Wika i dr Bogdan Ogródnik.

Badania naukowe prowadzone są zarówno przez pracowników Ogrodu jak i we współpracy z innymi instytucjami naukowymi takimi jak: Polska Akademia Nauk, Uniwersytet Śląski, Politechnika Śląska. Przy Śląskim Ogrodzie Botanicznym usytuowana jest Pracownia Struktury Roślin powołana przez Ogród Botaniczny w Warszawie Powsinie (jego pełna nazwa brzmi: Ogród Botaniczny – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej PAN). Obecnie w Pracowni zatrudnionych jest trzech pracowników naukowych, a jej kierownikiem jest dr Paweł Kojs. Tematem wiodącym jest badanie wzrostu promieniowego i procesów rozwojowych drzew. Wyniki prac zespołu publikowane są w renomowanych czasopismach międzynarodowych. W bieżącym roku 2009 powstała w Śląskim Ogrodzie Botanicznym Pracownia Studiów nad Systemami Adaptacyjnymi, której kierownikiem został dr Bogdan Ogródnik. Pracownia ta prowadzi seminaria naukowe, w ramach których prezentowane są przez pracowników Ogrodu, a także gości najnowsze wyniki ich badań. W pracowni dużą wagę przykładą się do rozwijania filozofii, zwłaszcza filozofii przyrody i ekologii głębokiej. Wiadomo nie od dziś, że poważna analiza sytuacji kryzysowej – a przecież mamy obecnie do czynienia z kryzysem ekologicznym na skalę globalną – jest możliwa, o ile badane są najgłębsze założenia, na których budowana jest dana cywilizacja. Od zawsze było to domeną filozofii.

Śląski Ogród Botaniczny współpracuje z Politechniką Śląską w zakresie budownictwa ekologicznego, biopaliw i kształtowania krajobrazu, z Uniwersytetem Śląskim w zakresie ochrony roślin *ex situ*, badań topoklimatycznych, hydrologicznych, edukacji ekologicznej itd. Budowa Ogrodu możliwa jest dzięki połączonym wysiłkom specjalistów z wielu dziedzin i wymaga wysokiej innowacyjności. Jest to bowiem pierwszy w Polsce, a zarazem jeden z niewielu w Europie ogrodów botanicznych, który od początku budowany jest z myślą o ochronie *ex situ*, ochronie, która dotyczyłaby poszczególnych gatunków roślin, a także całych zespołów, w których gatunki te występują. Realizacja tego zadania jest niezwykle trudna. Pomimo to Śląski Ogród Botaniczny podejmuje wysiłki budowy siedlisk zastępczych dla najcenniejszych w naszym regionie zbiorowisk roślinnych.

Program edukacyjny

W Śląskim Ogrodzie Botanicznym prowadzone są zajęcia edukacyjne na praktycznie wszystkich poziomach nauczania: wczesnoszkolnym, dla starszych klas szkoły podstawowej, dla gimnazjum, liceum i dla studentów. Ich adresatem są wyłącznie grupy zainteresowanej młodzieży (np. uczestnicy szkolnych kół zainteresowań). Realizujemy tylko programy autorskie, z których każdy był sprawdzony, nie tylko co do swej poprawności merytorycznej i dydaktycznej, ale i pod względem atrakcyjności dla dzieci i młodzieży. Niektóre z nich są wręcz unikatowymi propozycjami w skali kraju. Od 2011 roku, wraz z powstaniem na Sośniej Górze Centrum Edukacji Ekologicznej i Przyrodniczej, edukacja w Śląskim Ogrodzie Botanicznym znacznie poszerzy swoją ofertę oraz liczbę prowadzonych grup.

Najbardziej rozbudowanym programem jest cykl pięciu spotkań (łącznie 17 godzin lekcyjnych) pn. **„Bliżej Ogródu, bliżej Natury, bliżej Człowieka”**. Spotkania (warsztaty) oddziałują na cztery sfery budujące postawę młodych ludzi wobec środowiska przyrodniczego: sferę emocjonalno-zmysłową, intelektualną, behawioralną i sferę syntez poznawczych (nazwaną tu sferą filozoficzną). Warsztaty te mają wyraźny aspekt wychowawczy mogący pomóc nauczycielom w lepszym motywowaniu uczniów do poznawania zagadnień przyrodniczych na lekcjach.

Zajęcia terenowe programu 'Naturalnie aktywni'. foto: Agnieszka Rogóż

Lisia nora w pobliżu jednej z tras warsztatowych. foto: Mirosława Klęczek-Kasperczyk

Kolejna propozycja to 4-godzinne zajęcia pn. **„Przyrodnicze spotkania Śląskiego Ogrodu Botanicznego”**. Te zajęcia terenowe dotyczą wielu zagadnień praktycznych: od nauki rozpoznawania gatunków drzew (temat *”Podróż w głąb lasu”*) po badanie tak mało znanych siedlisk jak gleba (temat *„Życie gleby”*). Waleorami wszystkich tych zajęć jest zarówno ich forma, jaką jest gawęda przyrodnicza, jak i treść dostosowana do poziomu uczestnika.

„Rośliny i klimat” to cykl spotkań skierowany do młodzieży szkół ponadgimnazjalnych. Celem spotkań jest wprowadzenie młodzieży w interdyscyplinarny charakter wiedzy o środowisku. Realizowany w trakcie zajęć materiał stanowi uzupełnienie wiedzy teoretycznej zdobytej w szkole średniej, a forma zajęć ma zachęcić młodzież do poznawania zależności występujących w przyrodzie i dać możliwość oswojenia się z warunkami zajęć odbywających się na uczelniach wyższych. Zajęcia prowadzone są z wykorzystaniem wysokiej klasy sprzętu umiejscowionej w Ogrodzie pracowni Polskiej Akademii Nauk.

Od wiosny 2009 roku ruszył pilotażowy program **„Naturalnie aktywni”** skierowany do dzieci klas wczesnoszkolnych. Założeniem programu jest danie dzieciom możliwości odczuwania radości z kontaktu z przyrodą. Aby tak się stało dzieci regularnie (przynajmniej raz w miesiącu) przebywają w środowisku przyrodniczym Śląskiego Ogrodu Botanicznego przez okres 2-3 godzin. Spotkania trwają przez cały rok i zaspokajają naturalną dziecięcą ciekawość świata, są otwarte na potrzeby dziecka i jego intuicję, rozwijają wyobraźnię, wrażliwość oraz szerokie, całościowe pojmowanie świata jako sieci wzajemnych powiązań i zależności, dostarczają też dzieciom doświadczeń potrzebnych do wzbogacania ich życia uczuciowego, zdobywania wiedzy, rozwijania więzi społecznych i kulturowych.

Od 2008 roku Śląski Ogród Botaniczny organizuje obchody szeregu międzynarodowych świąt o charakterze proekologicznym. Świąta te tworzą cykl nazwany Śląskim Kalendarzem Ekologicznym. W bieżącym roku obchodzimy:

- Światowy Dzień Obszarów Wodno-błotnych - World Wetland Day (luty 2009);
- Światowy Dzień Wody - World Water Day (kwiecień 2009);
- Dzień Ziemi - Earth Day (kwiecień 2009);
- Międzynarodowy Dzień Różnorodności Biologicznej (maj 2009)
- Dzień Dzikiej Fauny, Flory i Naturalnych Siedlisk (wrzesień 2009);
- Światowy Dzień Siedlisk - World Habitat Day (październik 2009);
- Święto Drzewa (październik 2009).

Obchodom towarzyszą wykłady tematyczne, panele dyskusyjne, wystawy i warsztaty o tematyce powiązanej z określonym ekologicznym świętem. Są one skierowane do uczniów szkół województwa śląskiego oraz do studentów, nauczycieli, pracowników samorządowych, przedstawicieli organizacji pozarządowych i zainteresowanych mieszkańców województwa. Obchody centralne odbywają się w Mikołowie. Warsztaty edukacyjne organizowane w ramach Śląskiego Kalendarza Ekologicznego skierowane do uczniów są również organizowane na terenie zainteresowanych szkół.

Niezwykle bogaty przyrodniczo teren Ogródu często jest miejscem prowadzenia zajęć terenowych dla grup studentów przez pracowników naukowych z różnych śląskich uczelni.

Śląski Ogród Botaniczny stopniowo tworzy różnego rodzaju kolekcje – w tym kolekcje systematyczne, kolekcje roślin ozdobnych, sadowniczych, leczniczych i energetycznych. Docelowo z każdą z kolekcji związany będzie określony program edukacyjny skierowany do konkretnych grup odbiorców. Ponadto w miarę tworzenia siedlisk zastępczych dla roślin chronionych, rzadkich i zagrożonych wyginięciem, uruchamiane będą programy edukacyjne dotyczące najcenniejszych w rejonie walorów przyrodniczych i sposobów ich ochrony zarówno *in situ*, jak i *ex situ*.

Od początku powstania do Śląskiego Ogródu Botanicznego zgłaszają się uczniowie i studenci na praktyki lub staże. Także Powiatowy Urząd Pracy kieruje tu na staże osoby bez zawodowego doświadczenia lub osoby przekwalifikowujące się.

Działalność wydawnicza Śląskiego Ogródu Botanicznego nastawiona jest w chwili obecnej na dostarczanie uczestnikom zajęć edukacyjnych dodatkowych materiałów (ulotek, broszur itp.). Powstały w tym celu dwie serie wydawnicze: seria ulotek pn. „Zielona Arka Śląska” poświęcona opisom spotykanych na zajęciach gatunków roślin i zwierząt wielu grup systematycznych oraz seria książeczek pn. „Zeszyty edukacyjne Śląskiego Ogródu Botanicznego”.

Kolejnym zadaniem realizowanym w Ogrodzie jest współpraca z ośrodkami edukacyjnymi Województwa Śląskiego oraz organizacjami pozarządowymi. Śląski Ogród Botaniczny jest w sensie prawnym stowarzyszeniem (dokładniej - związkiem stowarzyszeń) i w rezultacie jest także organizacją pozarządową.

W najbliższym czasie rozpocznie swoją działalność Centrum Edukacji Ekologicznej i Przyrodniczej. Stworzy to możliwości rozszerzenia oferty edukacyjnej, a także pozwoli na organizację licznych imprez takich jak np. plenery fotograficzne, malarskie czy rzeźbiarskie, koncerty muzyki klasycznej, wykłady i wystawy, konferencje, szkolenia i kursy (ogrodnictwa, szkółkarstwa, zielarstwa itp.).

Śląski Ogród Botaniczny, podobnie jak wiele ogrodów botanicznych w Polsce i na świecie, stanie się dobrze znanym i cenionym przez mieszkańców naszego regionu miejscem wypoczynku sobotnio-niedzielnego, a nawet popołudniowego - odległość z centrum Katowic do Śląskiego Ogrodu Botanicznego wynosi zaledwie 15 km. Umożliwią to zaprojektowane na terenie Ogrodu trasy spacerowe z miejscami piknikowymi i punktami widokowymi.

Warsztaty edukacyjne 'Bliżej Ogrodu, bliżej Natury, bliżej Człowieka'.
foto: Mirosława Klęczek-Kasperczyk

Kolekcje Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Sad

Kolekcje sadownicze znajdujące się w Śląskim Ogrodzie Botanicznym zawierają dawne i lokalnie uprawiane odmiany drzew owocowych. Do tej pory w kolekcji zgromadzono 276 odmian jabłoni oraz kilka odmian grusz i wiśni. Uprawy sadownicze zostały założone w dwóch sadach o łącznej powierzchni ok. 2 ha. Drzewa owocowe pochodzą głównie z Ogrodu Botanicznego – Centrum Zachowania Różnorodności Biologicznej PAN w Powsinie, gdzie od wielu lat prowadzone są starania mające na celu zgromadzenie jak największej ilości odmian, a także ze szkółek drzew owocowych województwa śląskiego. Kolekcje sadownicze Śląskiego Ogrodu Botanicznego są stale powiększane. W tym roku planuje się dosadzenie 70 tradycyjnych odmian jabłoni na powierzchni 0,5 ha. Głównym celem zakładania kolekcji tradycyjnych odmian drzew owocowych jest zachowanie różnorodności biologicznej oraz zabezpieczenie puli genowej, co sprzyja obniżeniu ryzyka utraty cennych odmian. Kolekcja dawnych i lokalnie uprawianych odmian jabłoni została dofinansowana ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.

Grusza piaskowa w sadzie jabłoniowym Ogrodu. foto: Marta Jańczak

Kolekcja dendrologiczna

Kolekcja dendrologiczna Śląskiego Ogrodu Botanicznego założona została w 2008 roku. Drzewa i krzewy ozdobne wkomponowano w zagajniki śródpolne – refugia. W kolekcji tej nasadzone zostało wiele odmian różaneczników i azalii, a także magnolie, dęby oraz drzewa i krzewy iglaste. Łącznie zgromadzono 69 odmian roślin ozdobnych.

Ericarium to kolekcja roślin wrzosowatych, która zostanie założona w pobliżu refugium. Roślinami przeważającymi w tej kolekcji będą wrzosy i wrzośce. Ponadto nasadzone zostaną rośliny towarzyszące, tj. różne odmiany jałowca, świerk biały, cyprysik japoński, groszkowy oraz Hebe. Łącznie w *ericarium* zgromadzone będą 34 odmiany roślin. Ważnym aspektem założenia *ericarium* na terenie zagajników tworzących refugia jest odtwarzanie zbiorowiska roślinnego z wrzosem jako gatunkiem charakterystycznym.

Wiosna w Ogrodzie – kwitnące rododendrony. foto: Marta Jańczak

Literatura:

1. Ciapała Sz. *Jeden cykl z życia lasu*. Zeszyty edukacyjne Śląskiego Ogródu Botanicznego nr 1. Śląski Ogród Botaniczny, Mikołów 2008.
2. Duda J., Świerad J., Symonowicz B. Seria ulotek „Zielona Arka Śląska”. Śląski Ogród Botaniczny, Mikołów 2008-2009.
3. Klęczek-Kasperczyk M., Radołowicz-Nieradzik A. *O dolinie rzeki Jamny napisano już wiele...*, Przyroda Górnego Śląska, nr 39 (2006), s. 6, 13.
4. Kojs P., Kojs R. *Educational spaces in botanical gardens*. Biuletyn Ogródów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów, vol. 13: 125-132, 2004.
5. Kojs P., *Silesian Botanical Garden as natural habitat garden*. BG Journal 6 (1): 20-22, 2009.
6. Krzyżowski M., Włoch W. *Ogród botaniczny dla Górnego Śląska – fanaberia czy priorytet?* Problemy ekologii 5/2008: 274-282.
7. Kulik R., *Ziemia – mój jedyny dom*. Śląski Ogród Botaniczny, Mikołów 2009.
8. Ostoja E., Berger M. *Śląski Ogród Botaniczny w Mikołowie-Mokrem – na ratunek przyrodzie*. Górnośląska Oficyna Wydawnicza S.A., Katowice 2000.
9. Parusel J.B., Wika S., Bula R. *Czerwona lista roślin naczyniowych Górnego Śląska. Raporty, opinie I*. Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska, Katowice 1996.
10. Rostański K.M. *Drzewa i krzewy o wymiarach pomnikowych na terenie projektowanego Górnośląskiego Ogródu Botanicznego*. Prace ogrodu botanicznego Uniwersytetu Wrocławskiego. Tom 5. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1999.
11. Szendera W., Włoch W., Kojs P., Jura J., Wilczek A. *Natural potential of the Silesian Botanical Garden in conservation of wild plant and crop plant diversity*. Biuletyn Ogródów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów, vol. 14: 9-18, 2005.
12. Wika S. *Dokumentacja projektowanego obszaru przyrody chronionej na Fiolkowej Górze i w Dolinie Promny*. Katowice-Mikołów 1996.
13. Wika S., Włoch W. *Górnośląski Ogród Botaniczny na tle przyrody Mikołowa*. Górnośląska Oficyna Wydawnicza S.A., Katowice 1998.
14. Wilczek A., Jura J., Włoch W., Kojs P., Szendera W. *The significance of the field shrubs and hedges in biodiversity conservation. The old field shrubs and hedges of Silesian Botanical Garden*. Biuletyn Ogródów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów, vol. 14: 49-54, 2005.
15. Włoch W., Kojs P., Szymanowska-Pułka J., Szendera W. *Silesian Botanical Garden – a proposal for agriculture and forestry*. Biuletyn Ogródów Botanicznych, Muzeów i Zbiorów, vol. 13: 95-111, 2004.

Autorzy:

Paweł Kojs, Bogdan Ogrodnik, Maciej Krzyżowski, Marta Jańczak

Fotografie:

Patryk Bubła, Łukasz Fuglewicz, Marta Jańczak,
Mirośława Klęczek-Kasperczyk, Maciej Krzyżowski,
Łukasz Pieter, Agnieszka Rogóż, Antoni Witwicki, Wiesław Włoch

Redakcja i korekta: Jacek Jaworski

Projekt i skład: Paweł Mizia

Fotografie na okładce:

Łukasz Fuglewicz, *Dolina Jasienicy wiosną*;
Patryk Bubła, *Grupa pomnikowych dębów w Ogrodzie*;
Antoni Witwicki, *Śląski Ogród Botaniczny z lotu ptaka*.

Opracowanie wydał Śląski Ogród Botaniczny Związek Stowarzyszeń
przy współudziale
Towarzystwa Przyjaciół Śląskiego Ogrodu Botanicznego

Publikacja dofinansowana przez

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Katowicach

Druk publikacji dofinansowany został także przez

ISBN 978-83-925250-1-1

Copyright © 2009 by Śląski Ogród Botaniczny

Mikołów 2009

